

В. М. ПЕТРИК,
К. О. ПРОКОФ'ЄВА

Щодо причин створення пантеону рівноапостольного Володимира у Києві

В статті розглянуто причини та мотиви, які спонукали св. кн. Володимира створити новий, на додачу до існуючого, пантеон язичницьких богів у Києві відразу після захоплення великокняжого столу. Проведено системний та структурний аналізи історичних і природних процесів, характерних для Київської Русі останньої чверті X ст.

Ключові слова: Пантеон, Володимир, Київська Русь.

Спробуємо разом провести ретроспективний аналіз часу створення кн. Володимиром Київського пантеону. Вважаємо, такий підхід допоможе скласти об'єктивне уявлення – яким чином на життя населення як стародавнього Києва, так і Київської Русі взагалі, мало вплинути це рішення. Якими були дійсні мотиви та цілі Володимира?

За характером досліджень цієї теми, як дослідження язичництва, можливо виділити «дореволюційний» (до 1917 року) та «післяреволюційний» періоди.

Найбільш ретельно досліджував проблему слов'янського язичництва у післяреволюційний період. Б.Рибаків. Його роботи «Язичництво Древньої Русі» та «Язичництво давніх слов'ян» базувались на широкій джерельній базі, масово залучався археологічний матеріал.

Серед радянських дослідників безумовно потрібно також відмітити праці В.Топорова та В.Іванова, Н.Велецької, В.Проппа. Сучасні дослідники язичницьких вірувань та міфології акцентують увагу на дослідженні світоглядних вірувань, залучаючи археологічні джерела¹. Одна з найгрунтовніших праць, присвячених релігійній трансформації давньоруського суспільства – «Київська Русь: від язичництва до християнства» О.Моці та В.Рички².

Оглядаючи історію дослідження даної теми, ми побачимо, що в дослідженні язичництва саме в Києві відсутнє однастайне відношення дослідників до мотивів створення пантеону князем Володимиром. Слід зауважити, що спроби відтворення історичної ситуації у столиці Київської Русі часів кн. Володимира обходять, здебільшо-

го, увагою останні досягнення таких неісторичних дисциплін, як теорія систем, палеогеографія та палеоботаніка.

Автори формулюють зміст статті виходячи з того, що в сучасній історичній науці відчувається тенденція довільної характеристики вчинків кн. Володимира, релігійних і культових уявлень киян, мотивів їх діяльності саме у другій половині X ст.

Цілі публікації – виявлення взаємо-пов'язаних факторів та обумовлених ними процесів і подій, які виступили в якості основних мотивів створення кн. Володимиром у 980 (978?) р. язичницького пантеону в Києві.

Мета – розгляд функціонування цих мотивуючих факторів в контексті системного підходу, розгляду політичних, геокліматичних та економічних чинників, їх комплексний (шляхом побудови уявної функціональної моделі) структурний аналіз.

Для цього спробуємо даний процес представити як ієрархічний, багаторівневий, провести його декомпозицію на більш прості підлеглі процеси. Крім того, необхідно також провести декомпозицію цілей, зв'язавши їх з процесами певних рівнів ієрархії.

На кн. Володимира та наших предків – стародавніх киян, безпосередньо впливали такі фактори як:

Місце кн. Володимира у розподілі спадщини кн. Святославом;

Реальні умови реалізації владних повноважень братами нащадками, вплив на них дружинного та боярського оточення;

Природні явища сезонно-календарного характеру;

Природні явища планетарного характеру, пов'язані з глобальними змінами – клімат і ландшафт в місцях проживання;

Вплив природних факторів на суспільно-господарське життя Київської Русі;

Міграційні явища, процеси асиміляції і дисиміляції;

Господарсько-племінний уклад.

Спробуємо уявити – в яких умовах Володимир приймав рішення, які явища і фактори йому доводилося враховувати? Ці чинники, на нашу думку, доцільно розділити на три окремі групи:

Явища, які мають космічний та планетарний онтогенез, як умови непереборної сили, які потребують рефлексорного реагування і пов'язані з цим потреби викликані сезонно-календарним веденням господарства;

Умови, сформовані характером соціальної структури давньослов'янського суспільства Київської Русі другої половини X-го сторіччя;

Зовнішні системні фактори впливу оточуючого Київську Русь антропогенного середовища.

Пропонуємо разом відтворити той час – створити своєрідний макет ситуації. Такий підхід дасть певне бачення часу в якому діяв, чому і з яких причин приймав рішення кн. Володимир наприкінці X ст.

У 970 році Святослав, вирушаючи в похід, з якого йому не судилося вже повернутися, поділив Руську землю між трьома синами. У Києві княжив Ярополк, в Овручі – Олег, у Новгороді – Володимир.

Олег убив сина варяга – дружинника Ярополка. Оскільки батько вбитого наполягав на помсті, Ярополк пішов проти Олега з дружиною. Відступаючи, Олег загинув у рові. Так сповіщає нам літопис.

Звістка про смерть Олега досягла Новгорода. Князь Володимир, з огляду на владолубство брата, втікає за море до варягів. Ярополк послав у Новгород своїх посадників і став один правити на Русі. Але через три роки князь Володимир повернувся до Новгорода з дружиною варягів і вигнав київських посадників. Відновлюючи свої князівські права і виправдовуючи себе помстою за смерть Олега, Володимир захоплює Київ. Ми бачимо, молоді та швидкі на рішення спадкоємці, а радше – їх ласе до влади і збагачення оточення, не мали а ні витримки, а ні бажання чекати на той час, коли припаде (а чи припаде іще) обійняти владу в Київській Русі в повному обсязі.

Ставши єдинокоролем Великим князем Київської Русі, Володимир здійснив кілька військових вдалих походів: завоював Галичину (Червону Русь), підкорив в'ятичів і радимичів, переміг камських болгар, успішно воював з печенігами і, таким чином, поширив межі своєї держави від Балтійського моря на півночі до річки Буг на півдні.

Володимир розширював і обороняв межі Київської Русі силою зброї, а повертаючись з походу, влаштовував для дружини і для всього Києва щедрі і веселі бенкети.

Що змушувало князя спочатку утікати з вотчини а потім повертатися? Що могло на нього впливати і якими були мотиви його вчинків?

Володимир Святославович з'явився на світ близько 960 р. – на момент, як обійняв княжіння у Новгороді, йому 10 років. Не підлягає сумніву, що за відсутності поряд старших близьких родичів молодого князя, вся повнота влади фактично в руках його дядьки – Добрині. Говорячи інакше – як дії так і рішення молодого князя відображали в першу чергу прагнення дружинників і бояр, які складали його оточення.

Така атмосфера відповідним чином формувала цінності й прагнення самого князя. Язичницьке поняття про помсту (як мо-

тив нападу на старшого в роду Ярополка), бажання подолати наслідки свого позашлюбного принизливого походження – стерти клеймо «робичича», жадоба до влади, яка підігрівалася найближчим оточенням – стали головними мотивами, які формували поведінку та рішення нового Великого князя Києва та Київської Русі – Володимира.

Явища природного характеру мали непереборну силу і, відповідно – з такої природи речей витікала необхідність реагування на них певним чином. Інколи – реагування швидкого, невідкладного. Оточуюче середовище створювало незнані раніше загрози, вимагало йти на ризик, але, водночас – надавало і нові можливості.

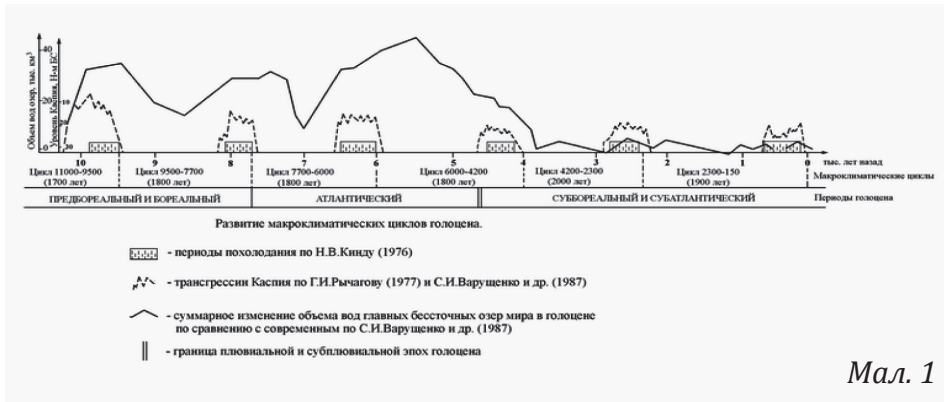
Можливість аналізу ситуації того часу стала більш актуальною після впровадження у ландшафтознавство у 70-і рр. XX ст. системного підходу. **Це було пов'язано з постановкою проблеми вивчення просторово-часової організації ландшафту.** Керівний принцип такої організації геосистем, по В.Н.Сонцеву³, полягає в тому, що зовнішні чинники і пов'язані з ними процеси різного масштабу і різної тривалості характеризуються якісною своєрідністю, **що призводить до виникнення в геосистемах, охоплених впливом цих факторів, нових якостей.**

Географічна оболонка Землі перебуває в стані постійної зміни під дією як зовнішніх, так і внутрішніх факторів. **Неважко помітити, що всі зміни подібного роду відображають структурну перебудову глобальної системи циркуляції вологи.** Якщо рівні внутрішніх водойм падають, міліють і зникають річки, **населення переселяється у заплави і освоює їх.**

На клімат нашої планети серйозний вплив робить також астрономічний фактор – констеляції орбіт Землі і Місяця в перигелії. Що, в свою чергу, призводить до похолодання і зволоження клімату Землі в цілому⁴ з періодичністю у 2000 років.

Саме у 2000-річний цикл з найменшою похибкою вписуються сучасні дані по періодизації голоцену, включаючи схему Блітта-Сернандера, таблицю екологічних криз Матюшина, новітні датування кліматичних подій голоцену на Руській рівнині (наприклад А.Н.Сімакова), палеогеографічні реконструкції Понто-Каспію, і, особливо – хронологія археологічних культур, по якій є найбільш широко представлений взаємопов'язаний матеріал⁴.

Я.П.Борисенков і В.М.Пасецький⁵ на підставі літописних джерел Стародавньої Русі за останнє тисячоліття виділили для Європи дві якісно різні кліматичні епохи: малий кліматичний оптимум, **який припав на VIII-XII ст.** і малий льодовиковий період – XIII-XVIII ст.

На графіку (мал.1) видно, що IX – XII ст. – теплий період, який характеризується також збільшенням аридності в Середземномор’ї і Європі. Це добре відомий в палеокліматології Малий Кліматичний Оптимум, званий також *«архизською перервою»*.

Якщо час Фанагорійської регресії Чорного моря, *рівень якого упав в її нижньому піку на 9 м нижче сучасного*, пов’язаний з пониженням рівня Світового океану, то детальні дослідження в Ріонській низовині і Західному Криму показують, що низький («фанагорійській») рівень Чорного моря зберігався, ймовірно, майже до кінця I тисячоліття н.е. *Лише в X ст. н.е. почалася остання фаза трансгресії* (Д.В.Церетелі називав її «лазська»).

При цьому *було затоплено багато античних міст на берегах Чорного моря*. Ознаки трансгресивного підняття рівня моря в кінці I тисячоліття н.е. загалом узгоджуються з даними про динаміку заледеніння високогірного Кавказу⁶.

Таким чином, голоценовий етап розвитку *як Балтійського, так і Чорного морів* характеризується трансгресивними і регресивними фазами, причому після проникнення океанічних вод у западини Чорного та Балтійського морів на рубежі раннього і середнього голоцену *ці басейни розвиваються синхронно*. Пік голоценової трансгресії, *коли рівень обох басейнів на 3-4 м перевищував сучасний*, припадав на пізню пору середнього голоцену (суббореальний період).

Однак, на кривій *в цю холодну епоху відзначається позитивна аномалія IX-XII ст.*, коли температури знову опинилися на рівні сучасних. Відповідно, рівень водойм у басейнах, на території Київської Русі у другій половині X ст. перевищував сучасний на 1,5 – 2 метри.

Річковий стік і рівні наповнення безстічних водойм як похідні клімату, змінюються також в циклічному режимі. Для

стоку великих річок Руської рівнини, незважаючи на вельми «розмитий» характер прояву, уловлюються цикли, які розвиваються в інтервалах 30-45 і 70-90 років. У зміні гідрологічного режиму безстічних водойм аридних і субаридних районів добре простежуються цикли в 3-4, 7-11, 35-45 та 70-90 років⁷.

У цілому клімат в X ст. відрізнявся великою мінливістю. Суха фаза тривала з кінця IX ст. до середини X ст. (890-950 рр.). В цей період повторюваність посух в Європі, зокрема у басейні Дніпра, збільшувалася на тлі підвищення зволоженості й суворості зим в регіоні.

У X ст. суворі зими відзначалися (в цікавий для нас період) у 968, 974/75, 979. Зима 974/75 р. була суворою і тривалою (з 6 листопада по 16 березня)⁸.

Недороди від посух були в 963, 975, 976, 978р. У 962, 975 і в 976 рр. неврожай від сильної посухи відзначався на південному сході і південному заході Руської рівнини. **У 978 недороди теж були обумовлені посухою.** Надлишково зволеними в Європі були 966, 969, 979.

У результаті аналізу впливу палеоклімату на ведення сільського господарства на теренах Руської рівнини в I тисячолітті н.е. можливо констатувати: **у Західній Європі – 379** років з екстремальними погодними умовами, у тому числі **169** надзвичайно неврожайних, голодних років; **у Східній Європі – 239** років з екстремальними погодними умовами, у тому числі **103** надзвичайно неврожайних, голодних роки. Тобто – сільгоспугіддя, розташовані у басейні Дніпра були фактично головним з можливих джерелом постачання сільгосппродукції на міжнародні ринки як Балтики так і Середземномор'я.

З кінця I тисячоліття н.е. відзначається підвищення зволоження і зниження температури повітря. Благодатний клімат тієї пори не тільки забезпечив стерпні врожаї, а й зумовив суспільно-економічний розквіт племен, які населяли південний захід Російської рівнини.

Чим характерна у третій чверті I тисячоліття н.е. структура суспільства? Серед слов'янських племен завершився процес розкладання первіснообщинних відносин. Родова громада змінюється територіальною. Цей процес був обумовлений змінами в економічному житті, системі землеробства і землекористування.

У I тисячолітті н.е., як відомо, основним заняттям населення Руської рівнини було землеробство. Поліпшувалися знаряддя обробки ґрунту, рівень яких завжди визначає стан землеробського виробництва. Вдосконалювались залізні орні знаряддя в X ст., з'являється двозуба соха з асиметричними сошниками. Як резуль-

тат, слов'яни швидко освоювали території у лісовій зоні. Посівна площа істотно розширювалася. Структура посівів століттями не змінювалася, проте в залежності від кліматичних умов частка кожної з основних зернових культур з часом могла змінюватися.

У X ст. н.е. основними культурами Київської Русі були озиме та яре жито, ярова і озима пшениця, овес, ячмінь, на півдні – також тверда пшениця і просо. В історичній літературі є вказівка, що на Руській рівнині просо займало третє місце з оброблюваних культур до X ст. включно. Потім питома вага його в посівах зернових різко скоротилася. Найбільш економічною культурою в землеробстві на Руській рівнині на протязі тисячоліть було жито в озимій та яровій формах.

Застосування плуга привело до виникнення більш продуктивної системи землеробства на Русі. Трипільна система землеробства стає переважаючою: третина – під озимим житом, третина – під яровими зерновими культурами, третина – під паром.

Врожай приблизно 0,4-0,5 т/га, вважався хорошим. Майже 2/3 збору зерна йшли на їжу хлібороба і його сім'ї (близько 400 кг на людину в рік) і на корм худобі. Приблизно 1/3 врожаю йшла на сплату феодалських повинностей. Створюється таким чином наявність надлишку зернових, який може бути використаний в якості товарної маси.

Загальновідомо, що в Давній Русі основним видом торгівельних шляхів сполучень були водні. Розглянемо характер господарчо-економічних процесів на прикладі стародавньої Чернігівської землі, оскільки остання, завдяки майже суцільному археологічному обстеженню, може бути використана в якості своєрідного еталонного зразка⁹.

Поряд зі стратегічними водними магістралями значну роль в густозаселених територіях доменіальних володінь Чернігівських князів відігравали внутрішні шляхи, які з'єднували важливі стратегічні пункти і окремі мікрорегіони.

Найважливішими на цих шляхах були вузлові пункти: волоки, проходи серед боліт, де зафіксовано зосередження значних курганних груп та поселень. Населення деяких з них, вірогідно, певною мірою було пов'язане з їх обслуговуванням і брало участь в торгівлі. Після виявлення поселень, розміщених у вузлових пунктах, в результаті багаторічної фіксації на них підйомного матеріалу, проведення на деяких з них розкопок **стало можливим поставити питання про проходження в цьому районі як транспортної магістралі міжнародного значення, так і внутрішніх торгових шляхів.**

Функціонування водних шляхів, як свідчать археологічні дослідження, відбилося в матеріальній культурі пам'яток, **які розташовані в ключових пунктах цих шляхів.** Наголосимо, що більшість імпортних речей, які потрапляли внаслідок торговельних операцій, осідали в ключових пунктах. У той же час на синхронних поселеннях, розташованих в найближчій окрузі, подібні речі не виявлені або представлені поодинокими екземплярами.

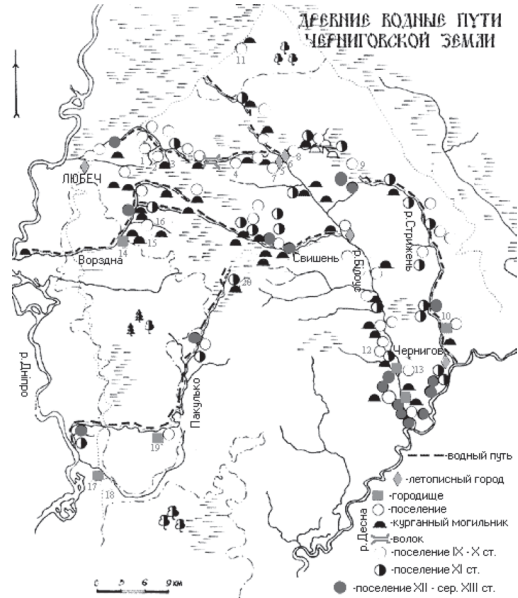
Хронологія виявлених імпортних речей дозволяє намітити періоди зародження, розквіту та поступового затухання цих шляхів. Вони є також індикатором спрямованості торгівлі. Поселення, розміщені у вузлових пунктах, виступають як центри невеликих мікрорегіонів. Площа таких поселень сягає 5-18 га.

Мова йде про площу 1,5 тис. кв. км у межиріччі Десни й Дніпра, між Любечем та Черніговом і розкопки широкими площами ряду поселень та курганних могильників, використання великомасштабних карт з нанесеною гідрографічною сіткою *за станом до проведення меліоративних робіт.* Усього на карту цього регіону нанесено 16 городищ, 188 поселень та 89 курганних могильників. (Мал. 2).

Однією з найважливіших транспортних магістралей в даному регіоні було відгалуження Дніпровського водного шляху, яке з'єднувало Любеч з Черніговом по річках Муравля, Білоус. Вдалося виявити й інше відгалуження цього шляху, яке діяло в найбільш ранній період (X-XI ст.).

Виявлені на поселеннях і в курганах предмети імпорту надходили, в основному, із держав Сходу, Візантії, Причорномор'я або Північного Заходу. Предметами масового ввезення були: скляні та кам'яні намистини, браслети, амфори. Усі ці предмети можна було отримати лише в обмін на продукцію сільського господарства, промислів та в оплату послуг за обслуговування шляху.

Ще два шляхи з Дніпра вглиб густозаселеної території, як свідчать проведені дослідження, проходили по невеликих лівих при-

Мал. 2

токах Дніпра. Один з них – річкою Ворзна до с. Клонів, а далі її правою притокою до верхів'їв найбільшої притоки р. Білоус, Свишень (27 км). Не виключено, що було ще одне відгалуження: від с. Клонів до верхів'їв р. Ворзна, а далі через заболочену низину і в праву притоку р. Свишень. За відомостями старожилів, під час водопілля між цими річками (у середині ХХ ст.) водорозділ був відсутній.

Річка Ворзна на відстані 15 км від гирла проходить по території, яка вкрита лісами і незаселена через непридатність ґрунтів для сільськогосподарської діяльності. При виході з цієї зони розміщене *мисове городище, яке не має культурного шару, поблизу – один з найбільших курганних могильників, що збереглися на Чернігівщині* (більш 200 насипів). За матеріалами розкопок *він датований другою половиною Х – початком ХІ ст.* Серед поховального інвентарю зброя, привозні речі, виявлено поховання в зрубній домовині.

За 2 км на обох берегах лівої притоки р. Ворзна, розташоване одне з найбільших в цьому регіоні поселень Х-ХІІІ ст. Клонів (площа понад 5 га). Усі ці пам'ятки зосереджені у вузловому пункті водного шляху.

На курганному могильнику біля с. Пересаж розкопані 40 курганів¹⁰. С.С.Ширинський генетично пов'язує їх з поселенням Х-ХІІІ ст., розміщеним за 800 м від могильника *і датує 80-90 рр. Х ст.* Якщо у визначенні дати не виникає сумніву, то його приналежність тільки сільському населенню маловірогідна. По-перше, на могильнику, який має вузькі хронологічні рамки, зафіксовано понад 130 насипів, що не характерно для сільських кладовищ Х ст. даного регіону. По-друге, як відзначає сам автор, в окремих курганах були зафіксовані залишки домівок мертвих, знайдена зброя (бойова сокира, дротик, сагайдак зі стрілами, вістря стріл), виявлений ряд привізних речей.

Наявність саме цього могильника дуже важлива. Адже по датам існування він чітко синхронізується з часом існування нового пантеону кн. Володимира. Таке співпадіння з великою долею вірогідності ми можемо пояснити тим, що існування обох цих об'єктів викликано впливом одних й тих самих системоформуючих чинників. Такими, за нашим припущенням, могли стати зміна рівня басейнів водойм, наявність товарної маси зерна, перебіг контролюючих, регулюючих, обслуговуючих та охоронних функцій (принаймні їх частини) від причорноморських грецьких колоній до Києва, на південному і Новгороді на північному напрямках.

На користь такого припущення говорить те, що у розкопаних в даному регіоні інших курганах (понад 10 сільських могильників Х-XI ст.) подібні речі відсутні; залишки домівок мертвих не зафіксовані. **Вірогідно, частину поховань на могильнику біля села Пересаж слід пов'язати із похованням купців-воїнів, що може знайти своє підтвердження в розташуванні цього могильника на вузловому пункті водного шляху.**

Періоди інтенсивного функціонування цих шляхів відігравали сприятливу роль в розвитку регіонів. Населення тягнулося до торгових магістралей, внаслідок чого береги річок і озер вздовж шляхів щільно заселялись.

Розгалужена річкова система надавала можливість здійснювати зв'язок між Черніговом і Любечем двома шляхами. Вони на всьому протязі фіксуються завдяки скупченням давньоруських поселень, **більшість яких виникла саме в Х ст.**

Отже, попередній аналіз геокліматичного стану території Київської Русі, стану водних шляхів та структурний аналіз «еталонної» території дає підстави стверджувати, що у другій половині Х ст. в наслідок змін планетарного характеру відбулись суттєві зміни продуктивності як господарського та логістичного потенціалу територій, так і господарчого укладу населення. Ми спостерігаємо також розділення населених пунктів та місць поховань по якісним параметрам – структурування території. Що, в свою чергу, активізувало внутрішній товарообіг та сприяло зростанню зовнішньої торгівельної (орієнтованої на імпорт) активності регіону.

Яким чином такі зміни мали вплинути на язичництво, на його роль для Київської Русі, на рішення кн. Володимира створити цей новий, не традиційний для усталених язичницьких уявлень того часу Київський пантеон?

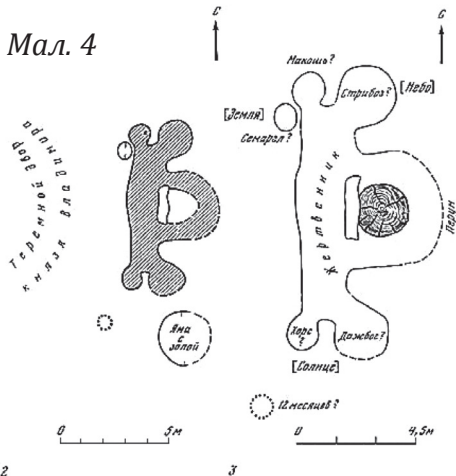
Те, що ми маємо на увазі в цій публікації під терміном «язичництво» – є сукупністю міфологічних уявлень давніх слов'ян часу їхньої єдності (до кінця 1-го тис. н.е.). А саме – слов'янська міфологічна система епохи ранньодержавних утворень кінця Х ст. н.е.

Уточнимо, що наша мета у даному випадку – аналіз впливу персонажів язичницького світу на зміни, які відбувались в суспільстві Київської Русі і в Києві зокрема. Чи був новостворений пантеон вершиною язичницької ієрархії? Чим викликана саме така сукупність богів, які були розміщені в цьому новому святилищі – яке розмістилось просто на протилежному, від стародавнього святилища, боці теремного двору кн. Володимира? Для відповіді на ці питання потрібно аналізувати роздільно функції вищої міфології і функції міфології нижчої.

Мал. 3 Подол

Мал. 4

Створений кн. Володимиром Київський пантеон (мал. 3), містив виключно представників вищої міфологічної приналежності

Вищий рівень виник на більш пізньому етапі розвитку релігійного мислення. Він характеризується найбільш узагальненим типом функцій богів (ритуально-юридична, військова, господарсько-природна), їх зв'язком з офіційним культом. Нижчий рівень – це власне міфологічна сфера, тоді як вищий – сфера релігійна.

Основний пантеон язичницьких богів східних слов'ян найбільше відомий по релігійній реформі князя Володимира. Але який був пантеон до того? Можна припустити, що ієрархія цього княжого пантеону 980 року аж ніяк не повністю збігалася з дійсною ієрархією божеств в міфологічній свідомості народу. Е.Е. Левкієвська зазначає: «... є всі підстави вважати, що цей пантеон був досить штучним утворенням, він скоріше допомагав Володимиру вирішувати політичні завдання, ніж відбивав розвиток реальних народних вірувань»¹¹.

Оглянемо перелік вищих богів, яким знайшлося місце у пантеоні кн. Володимира (мал. 4):

Перун: вшановувався як вищий бог в київському (саме в київському) пантеоні, про що свідчить його місце в переліку і в споруді.

Хорс: божество пов'язане з сонцем, як і Дажбог. Він – божество сонячного світила, але не сонячного світла і тепла, представляє собою якесь невіддільне доповнення до образу Дажьбога – Світла, подавача земних благ. Бог Сонця Хорс представлявся слов'янам білим конем, **який чинить свій біг зі сходу на захід.**

Дажбог і Стрибог: ця пара, Дажбог «подавець багатств» і Стрибог «поширювач», «розсіювач багатств», асоціює зв'язок першого з сонцем, а другого – з вітром. Дажбог і Стрибог доповнюють один одного чисто семантично, що ці божества мають позитивні значення і пов'язані з такими проявами, як поширення у світі тепла, світла, доброго початку.

Симаргл/Симургл: Б.А.Рибаков показав роль Симаргла, як божества насіння, паростків і коренів рослин; охранитель пагонів і зелені. У більш широкому сенсі – символ «озброєного добра».

Мокоша: єдине жіноче божество давньоруського пантеону. За гіпотезою Б.А.Рибакова, ім'я Мокоша означає «матір щасливого жереба», богиня удачі, судьби.

При цьому в пантеоні кн. Володимира з богів вищого кола відсутні не тільки Род (при всій дискусійності його в системі вірувань) і Волос, ми не знаходимо там а ні Сварога, а ні Ярила.

Перед тим, як вести розмову про побудову уявної функціональної моделі, звернемо увагу на ще один, суттєвий, як на нашу думку, чинник. На протязі майже усього першого тисячоліття рівень басейнів річок має стійку тенденцію до зниження. Відповідно, і це відбивається в результатах археологічних досліджень, у ці часи із вивільненням площ, збільшується кількість поселень у заплавах річок, зростає кількість населення, яка проживає у цих нових селищах. Трансгресія, яка відбувається доволі стрімко у X ст. призводить, окрім іншого, до затоплення заплав і, **як наслідок – залишає це населення без житла і засобів існування, спричиняючи, сучасною мовою, «гуманітарну катастрофу».** Це мали пов'язати з невдоволенням, карою богів.

У зв'язку з тим, що саме в цей час родоплеменна громада остаточно перетворюється на територіальну і площі землеробства розширюються, люди витіснені з заплавних поселень мають, з об'єктивних причин, відчуті труднощі з облаштуванням у нових місцинах на узвишші (адже місце переселення має забезпечити і засоби існування). Частина цих «біженців» може знайти своє місце в галузі обслуговування водних шляхів (будівництво та ремонт човнів, обслуговування потреб транспортного шляху та життєвих потреб покупців та дружинників).

Інша частина була вимушена шукати своє місце у містах. З переселенням до міста ці люди вимушено вступили у новий спосіб існування, який, виходячи з їх колишніх уявлень і усталених культурно-історичних традицій, не міг не здаватися парадоксальним та фантастичним: виживання і перспектива досягнення життєвих благ, набуття нового соціуму (не пов'язаного з річним сільсько-господарським циклом), яким у «жахливо незвичних» (руйнування громад) нових умовах і ставало для них місто, відтепер були пов'язані з незахищеністю, невпевненістю, падшістю, у певному сенсі – богооставленістю і, нарешті, з працею – стражданням. І проте людина, як «вістря стріли еволюції» пов'язувала себе саме з містом, тому що у феномені міста вона знайшла для себе найбільш адекватну (а для таких «переселенців» – єдину можливу) форму існування, хоча і пов'язану з величезним ризиком¹².

Це можливо інтерпретувати таким чином, що пантеон не мав виключно релігійного змісту, в ньому було відсутнє, певною мірою, виключно сакральне навантаження. Склад пантеону скоріше нагадує своєрідну версію торгівельно-промислової палати – там зібрано тих богів, які можуть сприяти певним видам діяльності. Ми бачимо спробу «прямого функціонального використання» язичницьких богів «за призначенням» у відповідності до ситуації, яка містила загрози непереборної сили, які змінювались непередбачуваним чином у відносно короткі проміжки часу. Сучасною мовою такі дії можна характеризувати як рефлекторні спроби реагування на зміну ситуації, яка пов'язана з новими загрозами, новими умовами але, водночас – новими чинниками, які створюють «бюджетоформуючі» та доволі інтенсивні джерела і умови концентрації та зміцнення влади, контролю над ситуацією, поповнення князівської казни, сприяють збагаченню дружинної і боярської верхівки. По великому рахунку – сприяють як зміцненню влади князя і його оточення, так і розвитку торгівельно-економічних відносин, розквіту Київської Русі, як держави.

Ще одним суттєвим чинником, який мав вплинути на кн. Володимира у створенні пантеону, був прояв трансгресії на північно-чорноморському узбережжі. До моменту критичного наступу берегової лінії на приморські міста-колонії, останні зосереджували у своїй компетенції усі без винятку ланки процесів пов'язаних зі здійсненням торгівельних і розрахункових операцій, з питаннями транспорту, контролю за мірами і вагами, ціноутворенням і т. ін.

Зміна ситуації сталася тому, що діяльність, яка забезпечувала ці міжнародні торгівельні стосунки за місцем розташування, із зрозумілих причин, тяжіла до узбережжя, до портових споруд, припортових складів.

Наступ моря примушував торговців відступати. Але, як це демонструють розкопки у містах колоніях (як, наприклад, у Німфеї), місця на схилах терас були зайняті господарчими комплексами різного призначення, що лишало господарів можливості маневру на місцевості, мало викликати складнощі майнового та технологічного характеру. На грецьких колоністів теж «розлютилися» їх боги, наславши таке нестерпне покарання.

Зрозуміло, що у діях Володимира, як головуючого князя, мали міститися заходи на впорядкування і цього комплексу питань, які не були однозначними для всіх учасників процесу. Але – у відповідності до перетікання частки цих регулюючих та наглядових функцій до Києва, як столиці Київської Русі, це сприяло концентрації влади, яку уособлював Великий князь. В нашому випадку – Володимир.

Цілком ймовірно, що для Володимира, як людини, яка мала довести усім – і дружині, і боярам, і киянам, також і іноземцям власну зверхність, побудова пантеону у зазначеному сенсі – як інструменту, який демонстрував регулюючу і керівну роль Києва, в якості системоутворюючого фактора, фактора, який приборкує несамовиту волю богів (що демонструє нам щорічне співставлення врожайності зі створенням пантеону), з огляду на роль нового пантеону в наведенні ладу у середині держави, регулюванні зовнішніх стосунків, як символу державності, це був вагомий і доцільний крок.

Також пантеон мав без сумніву регулюючий вплив на усі верстви киян, впорядковуючи їх роль як мешканців Києва, значення останнього як столиці – центру Київської Русі. Адже, напевне, якщо пантеон використовувався за таким призначенням, він не просто «існував» – навколо нього була створена певна ритуалізація та підтримувалась необхідна сакральність процедур і самого процесу дій, які відповідали виконанню цього господарчо-торгівельного щорічного циклу.

Тобто, підсумовуючи викладений матеріал, ми хочемо виразити припущення, що сакральне значення пантеону, створеного на початку свого княжіння у Києві кн. Володимиром, має сенс більшою мірою, як інструмент закріплення та зміцнення влади Великого князя, як інструмент впорядкування внутрішніх і регулювання зовнішніх торговельно-економічних чинників в нових умовах, які змінювались непередбачуваним чином.

Вважаємо, що подальший розгляд цієї тематики має перспективу в разі побудови математичної моделі описаних явищ та процесів і створення, на основі теорії складних систем, при допомозі сучасних засобів програмного забезпечення та ІТ технологій,

функціонуючої тривимірної динамічної моделі процесів. Таке рішення може надати можливості дослідникам розглянути різноманітні версії моделей розвитку історичних процесів у відповідності до змін природного середовища, динаміка розвитку якого з'ясована та доведена інструментально-аналітичними методами.

1. Гальковский Н. М. Борьба христианства с остатками язычества в древней Руси. Харьков, 1916, т. II, с. 295-301; Сахаров И. П. Сказания русского народа. Славяно-русская мифология. М., 1836, т. I; Срезневский И. И. Святилища и обряды языческого богослужения славян. Харьков, 1846; Костомаров Н. Славянская мифология. Киев, 1847; Шеппинг А. Мифы славянского язычества. М., 1849; Квашнин-Самарин Н. Д. Очерк славянской мифологии. - Русская беседа, 1872, № 4; Кареве Н. Главные антропоморфные боги славянского язычества. - Филологические записки, 1872, III-V; Никифоровский М. Русское язычество. СПб., 1875; Фаминцын А. С. Божества древних славян. СПб., 1884; Сырцов И. Мироззрение наших предков русских славян-язычников до крещения Руси, вып. 4. I Мифология. Кострома, 1897; Корш Ф. Е. Владимировы боги. (Сбор, в честь Н. Ф. Сумцова). Харьков, 1909; Аничков Е. В. Язычество и древняя Русь. СПб., 1914; Кагаров Е. Г. Религия древних славян. М., 1918; Bruckner A. Mitologia polska. - In: Encyklopedii Polskiej. Krakow, 1918; Mansikka V. J. Die Religion der Ostslawen. Hels. 1922; Niederle L. Slovanske starozitnosti. - Zivot starych slovanu. Vira a nabozenstvi. Praha, 1924, t. II, вып. I; (Прага, 1924); Никольский Н. М. История русской церкви. М., 1930; Eisner J. Rukovet slovanske archeologie. Praha, 1966; Иванов В. В., Топоров В. Н. Исследования в области славянских древностей. М., 1974; Lowmianski H. Religia slowian i jej upadek (VI-XII w.). Warszawa. 1979; Рыбаков Б. А. Язычество древних славян. М., 1981; Иванов В. В., Топоров В. Н. Славянская мифология. - В кн.: Мифы народов мира. М., 1982, т. II.
2. Київська Русь: від язичництва до християнства: Навчальний посібник / О.П.Моця, В.М.Ричка. - К.: Глобус, 1996. - 219 с.
3. Механизмы устойчивости геосистем. - М.: Наука, 1992. - 208 с.
4. Климатические корреляции в плейстоцене и голоцене. Связь изменений условий природной среды с филогенией основных гаплогрупп человечества. Доклад на VIII Всероссийском совещании по изучению четвертичного периода: «Фундаментальные проблемы кватернера, итоги изучения и основные направления дальнейших исследований»: Южный научный центр РАН, г. Ростов на Дону, 10-15 июня 2013 г. <http://dna-genealogy.ru/topic/>
5. Борисенков Е.П., Пасецкий В.М. Тысячелетняя летопись необычайных явлений природы. 1988. - М.: Мысль. - 522 с.
6. Шнитников А.В. Внутривековая изменчивость компонентов общей увлажненности. - Л. Наука, 1969. - 244 с.
7. Дружинин И.П. Долгосрочный прогноз и информация. - Новосибирск: Наука, Сиб. отделение. 1987. - С. 246.
8. Бараш С. И. История неурожая и погоды в Европе (с X в. до н. э. по XVI в. н. э.) С. И. Бараш. - Л.: Гидрометеоиздат, 1989. - 237 с.
9. К вопросу территориального развития древнерусской селищной структуры (по материалам Черниговщины). Проблемы археологии Южной Руси: Материалы ист. - археол. семинара "Чернигов и его округа в IX - XIII вв.": Чернигов, 26-28 сент. 1988 г. - К., 1990. - С. 73 - 76.
10. Ширинский С.С. Курганы X в. - у дер. Пересаж // КСИА. - Вып.120. - М., 1969. - С. 100-106.
11. Левківська Е.Е. Міфи російського народу. - М., 2000. - С. 20.
12. Топоров В.Н. Текст города-девы и города-блудницы в мифологическом аспекте. Исследования по структуре текста. - М., 1987. - С. 121-132.